

ОДЕСИТИ ПРО Т. ШЕВЧЕНКА

УДК 929Громека:94(477.74-21)« 1859/1860»

Т. Г. Гончарук

ЗНАЙОМИЙ Т. Г. ШЕВЧЕНКА ПУБЛІЦИСТ С. С. ГРОМЕКА В
ГРОМАДСЬКОМУ ЖИТТІ ОДЕСИ 1859-1860 рр.

В статті розглядається перебування в Одесі у 1859-1860 рр. відомого публіциста С. Громеки. Аналізується робота С. Громеки як редактора місцевої газети, а також його журналістська діяльність для інших видань. В статті розглянуті зв'язки С. Громеки із представниками прогресивної української громадськості міста. Коротко подані основні вихи біографії С. Громеки після його від'їзду з Одеси.

Ключові слова: С. Громека, історія преси, історія Одеси.

В історичній літературі вже досліджувалося перебування та служба в Одесі 1859-1860 рр. прогресивного (на той час) публіциста, кореспондента «Колокола» Степана Степановича Громеки (1823-1877 рр.). На це, зокрема, вказували в своїх розвідках С. Боровой, З. Першина, І. Гребцова та ін. Говорячи про С. Громеку, дослідники згадували його знайомство й приятелювання з відомими письменниками та публіцистами Російської імперії: М. Лесковим, І. Аксаковим, О. Фетом, Л. Толстим, а також і з Тарасом Григоровичем Шевченком. Так, О. Афанасьєв-Чужбинський, пишучи про перебування Великого Кобзаря в Чернігові 1846 р., зокрема, зазначив: «В это же время познакомился с нами и бывал у нас С. С. Громека, тогда еще подпоручик какого-то пехотного полка» [1, с. 89]. Сам Т. Шевченко Двічі згадав С. Громеку в своєму щоденнику вже 1858 р., щоправда, скоріше як просто знайомого, ніж приятеля. Так, 15 квітня він записав: «Вечер провел у земляка Трохима Тупьци, где встретился с Громекою, автором статьи «О полиции и о взятках»...» [2, с. 174], а 6 квітня, пишучи про свій візит до землячки М. Гресевич, зазначив: «Плотно позавтракавши и ве-

село поболтавши, мы взялись за шапки, как вошел Громека и с ним еще какой-то киевский земляк. Громека по праву кума вместо ручки поцеловал ножку у хозяйки. Эта нежность нам не понравилась, и мы вскоре ушли» [2, с. 180]. Не зважаючи на вищезгаданий неприємний для Т. Шевченка випадок, в рік двохсотріччя великого поета варто звернути увагу на постать його знайомого С. Громеки й узагальнити відомі факти про перебування цього діяча в Одесі у дореформених 1859-1860 рр.

С. Громека народився у Полтаві [3] і належав до сьомої генерації нащадків білоцерківського полковника Михайла Громеки (Громик) [4, с. 341]. Рід Громек (Громик) був одним з впливових козацьких старшинських родів [5]. Батько С. Громеки — Степан Андрійович Громека, між іншим, певний час (у 1830-1832 рр.) працював помічником поштмейстера Одеської поштової контори [4, с. 340]. Можливо, у цей час мешкав в Одесі і молодий С. Громека. Пізніше він отримав середню освіту в Києві, перебував на державній, зокрема, поліцейській, службі в Київській губернії, а потім — у Петербурзі.

Не залишаючи служби в поліції, С. Громека у передреформені роки послаблення цензури почав випробовувати себе на публіцистичній ниві. «Первые же выступления Громеки в 1857-1858 гг. на страницах «Русского вестника» с серией разоблачительных статей о полиции привлекли к себе внимание общественности уже самой необычностью этой темы для русской печати. К 1858 г. относится первое и единственное выступление Громеки в «Современнике». Его статья в № 7 «Современника» — «Польские евреи» вызвала журнальную полемику и в результате — полный разрыв Громеки с «Современником», — писала радянська дослідниця О. Рудницькі [6, с. 105]. Як зазначали автори енциклопедії Ф. Брокгауза та І. Ефрона, в цей час С. Громека «был один из первых публицистов, воспользовавшихся ослаблением цензурных строгостей для прямого, по возможности, обсуждения текущих вопросов русской государственной и общественной жизни в духе умеренно-либеральном. В этом, а также в бойкости языка — разгадка внимания, которое обращали на себя долгое время его статьи» [7]. В кінці 1850-х рр. С. Громека увійшов до плеяди найпрогресивніших публіцистів імперії й навіть став кореспондентом закордонного «Колокола» О. Герцена.

Вочевидь, через те, що публіцистична діяльність увійшла в суперечність зі службовою кар'єрою, С. Громека 1859 р. пішов у відставку та влаштувався до акціонерної компанії Російського товариства пароплавства і торгівлі, головна контора якої розташовувалася в Одесі. Приклад С. Громеки вплинув на долю його приятеля — майбутнього письменника М. Лескова, який в своєму автобіографічному нарисі (написаному від третьої особи 1890 р.) зазначав: «Служил непродолжительное время в гражданской службе, где положение сблизило Лескова с покойным Ст<епаном> Ст<епановичем> Громекой. Сближение это имело решительное значение в дальнейшей судьбе Лескова. Пример Громеки, оставившего свою казенную должность и перешедшего в Русское общество пароходства и торговли, послужил к тому, что и Лесков сделал то же самое: поступил на коммерческую службу, которая требовала беспрестанных разъездов и иногда удерживала его в самых глухих захолустьях. Он изъездил Россию в самых разнообразных направлениях, и это дало ему большое обилие впечатлений и запас бытовых сведений» [8, с. 18]. Проте, на відміну від М. Лескова, С. Громека, як буде сказано нижче, працював у приватній компанії недовго.

В Одесі С. Громека став редактором «Листка Русского общества пароходства и торговли» (далі — «Листка»), прогресивної газети, яка виходила друком лише 1860 р. Статті С. Громеки на шпальтах «Листка» вже були нами розглянуті у попередніх публікаціях. Тут лише зазначимо, що публікації С. Громеки декларували відданість гласності у висвітленні діяльності товариства й водночас застерігали від надмірного критиканства по відношенню до його правління [9, с. 170-172].

Проте громадська діяльність С. Громеки в Одесі не обмежувалася редагуванням «Листка». С. Громека, як постать небайдужа до громадських справ та українець за походженням, був присутній та виступив на обіді на честь Харківського університету, що відбувся в Одесі 17 січня 1860 р. Одним з головуючих на цьому обіді був інший знайомий Т. Шевченка, колишній член Кирило-Мефодіївського братства С. Савич. Захід цей цілком можна було вважати українофільським. Так, на ньому В. Білим було виголошено тост українською за українців та одеську громаду [10, с. 69-71]. «После этого, — писал «Одесский вестник», — говорил С. Громека на тему о национальности.

Не причисляя себя к тем патриотам, которые стоят особняком в общем движении, и не получив воспитания в Харьковском университете, он тем не менее чувствует родство свое с ним по своей национальности. Проведя затем краткую параллель ее с другими и заметив, что образование сглаживает национальности, он предложил в заключение в честь ее тост, который был принят с одобрением присутствующими» [11]. У наступному номері «Одесского вестника» було опубліковано лист до редакції, в якому С. Громека просив уточнити, що, виголошуючи на урочистому обіді тост за «малороссийскую национальность», він не казав, що вища освіта зводить національні відмінності нанівець («сомневаюсь, чтоб я решился предложить тост в честь того, что недолговечно и сглаживается»). «Национальность, по моим понятиям, — твердив С. Громека, — есть личность народа, а личность как отдельного индивидуума, так и целой нации сглаживается не образованием, а варварством. Образование, напротив, возвышает личность, помогает национальности обозначиться выпуклее, выказать свою особенность; образование сглаживает не национальности, а национальные предрассудки». Тому, наголошував С. Громека; «...отказываясь в моей речи от малороссийских предрассудков и не в них отыскивая черты национальности, я предложил тост в честь той национальной особенности южнорусского духа, которая резко отмечается на всех страницах русской истории и которая, сливаясь с особенностями русского развития, кладет на нем свою собственную печать» [12].

Перебуваючи в Одесі, С. Громека не втрачав зв'язків з О. Герценом. С. Боровой припускав, що С. Громека прибув до Одеси та перейшов до служби у РТПіТ за дорученням О. Герцена («ведь на территории Российской империи нельзя было тогда найти более удобного места, чем служба в одесской конторе РОПиТ для установления контактов с «лондонскими пропагандистами»), проте вважав більш ймовірним, що Степан Степанович, вже перебуваючи в Одесі, завів контакти з О. Герценом («Но, возможно, дело обстояло иначе. Оказавшись в Одессе на службе в РОПиТе, Герцен понял, какие это открывает для него возможности для превращения в агента Герцена») [13, с. 132]. Хоча, як зазначалося вище, на думку інших радянських дослідників, Степан Степанович на момент прибуття до Одеси

вже був кореспондентом «Колокола», й ще 1858 р. це лондонське видання друкувало матеріали за духом підозріло близькі до тогочасних висловлювань С. Громеки на сторінках «Русского вестника» [14, с. 43].

Історики з часом з'ясували, що С. Громека був далеко не єдиним кореспондентом «Колокола» в Одесі. Проте серед цих кореспондентів його прізвище називали першим [15, с. 167]. С. Громека знаходив для публікацій в «Колоколе» досить цінну інформацію. «Нет никаких сомнений в том, что Громеке удалось наладить связи с некоторыми чиновниками Новороссийского генерал-губернатора, которые снабжали его важной информацией и знакомили с документами, хранящимися в тайниках канцелярий», — зазначав з цього приводу С. Боровой [13, с. 133].

«Живя в Одессе, Громека систематически информировал Герцена о действиях новороссийского и бессарабского генерал-губернатора А. Г. Строганова», — писала О. Рудницька, опублікувавши один з листів С. Громеки О. Герцену з Одеси від 11 грудня 1859 р. В ньому С. Громека, між іншим, оцінював загальну ситуацію в місті («В Одессе, кроме фрахта да пшеницы, ничего не услышишь, никто решительно ничем не интересуется, за исключением двух-трех человек. Цензура в руках Строганова, — без него и строчки написать нельзя», — писав він. А в іншому місці зазначив: «В Одессе убийства и грабежи неслыханные. Лучше бы Строганов занялся этим делом, чем цензурою») [6, с. 110], а також і умовами поширення «Колокола» до імперії через Одесу («О закрытии для «Колокола» Одесского порта не беспокойтесь: ничего не сделают. Впрочем, носятся слухи, что собираются сделать набег на наши пароходы» [6, с. 112]). Згадав С. Громека й долю свого рукописного листа до одеського студентства із закликом не брати участь у демонстраціях та інших громадських виступах, щоб не спровокувати чиновників-реакціонерів. Лист цей викликав гостру критику з боку радикально налаштованих студентів та появу рукописної відповіді С. Громеці, в якій останній, за словами М. Драгоманова, «подвергся довольно резкому осмеянию» [6, с. 112]. «Я очень благодарен, что вы не напечатали переписки моей со студентами... Но что всего забавнее, наши российские власти опрокинулись на меня не хуже одесских студентов и, придрав-

пись к этой истории, отказали мне в просьбе издавать политическую газету и даже хотели взять назад дозволение на издание коммерческой газеты Общества пароходства и торговли», — писав О. Герцену С. Громека [6, с. 109]. Насправді, згідно з документами Одеського цензурного комітету, цензурні органи зволікали з відповіддю на прохання С. Громеки та О. Волкова об'єднати видання «Листка» з виданням «Новороссийский наблюдатель», оскільки це прохання здалося їм досить незвичним. Однак про заборону видання «Листка» мови не було, й генерал-губернатор окремо зазначив, що не має інформації, яка б заперечувала благонадійність С. Громеки [9, с. 166-168]. Отже, останній, вдаючи із себе перед О. Герценом жертву репресій влади, явно перебільшував (принаймні на той час).

Проте досить скоро, саме під час «одеського періоду» своєї підпільної публіцистичної діяльності, С. Громека привернув до себе увагу жандармів. Його прізвище було названо першим в доносі, який на початку 1860 р. потрапив до III відділення [16, с. 37]. В розпорядженні з цього приводу начальника корпусу жандармів генерал-лейтенанта М. Черкесова від 9 лютого 1860 р. зазначалося: «В полученном... безымянном доносе объявлено, что Герцен имеет сношения с некоторыми из жителей Одессы, что издания его «Колокола» привозятся сюда на пароходах в значительном количестве (стопами) и евреи продают эту газету по 60 коп. за номер, что корреспонденты и ревностные соучастники в этом деле есть: Громека, Дебу-младший, Барсов, Албрехович, Курочкин, Артиулов на пароходе «Одесса» и Томилович на пароходе «Владимир». М. Черкесов вимагав від підлеглих «подробно донести» йому про усіх згаданих в доносі осіб [17, с. 38].

У червні 1860 р. полковник С. Громека звільнився з посади головного секретаря контори РТПіТ в Одесі та повернувся до столиці імперії [18, арк. 11]. Це, звичайно, спричинило і зміну в керівництві «Листка». Від 50-го номеру газету став редагувати службовець контори О. де-Брюкс [19, с. 103]. Причини від'їзду С. Громеки з Одеси достеменно невідомі. Цей несподіваний від'їзд, вочевидь, викликав невдоволення працівників РТПіТ і співробітників «Листка». С. Боровой звернув увагу на пізнішу публікацію в «Листку», де згадувався гурток «передовых людей», «доказывавших, что они люди столичные

и что Одесса почти во всем не уступит ни Петербургу, ни Москве», але притому ці люди лише говорили й нічого конкретного не робили. С. Боровой вбачав у цій публікації натяк на нетривалу діяльність в Одесі С. Громеки [13, с. 131]. Хто ще, окрім С. Громеки, входив до його одеського гуртка «столичных людей», наразі невідомо. Постраждав через від'їзд С. Громеки з Одеси не лише «Листок», але й «Колокол». «После отъезда Громеки из Одессы... — констатував С. Боровой, — одесские материалы быстро исчезают со страниц лондонских изданий» [13, с. 133].

Говорячи про перебування С. Громеки в Одесі, слід згадати й про те, що саме у цей час він, ймовірно, вплинув на рішення М. Лескова зайнятися літературною діяльністю. «Решительное закабаление Лескова в литературу произвели опять тот же Громека и Дудышкин с А. А. Краевским», — згадував пізніше М. Лесков [8, с. 19]. Перший значний друкований твір останнього — публіцистична стаття «Очерки винокурной промышленности» вийшла друком в журналі «Отечественные записки» 1861 р. Коментатор книги О. Лескова про батька О. Горелов зазначав: «На оттиске ...статьи «Очерки винокурной промышленности», которую Лесков именовал «первой пробой пера», писатель пометил: «г. Одесса. 28 апреля 1860 г.», датировав рукопись временем, когда Громека еще вел одесский «Листок». Возможно, именно с этой статьей связаны слова Лескова, что он «увлечен в литературу Громекою в 1860 году» [20, с. 427].

Подальша доля ліберального діяча С. Громеки була досить дивною. По поверненню до столиці та державної служби у другій половині передреформеного 1860 р. він не залишав активної публіцистичної діяльності, зокрема, на сторінках «Отечественных записок» (публікації С. Громеки у цьому журналі від перших, що з'явилися після маніфесту 1861 р., в яких була «искренняя надежда на установление полной социальной гармонии», були детально розглянуті В. Китаєвим [21, с. 164-178]). Однак з часом посилювалися суперечності між С. Громекою, який ставав все більш поміркованим та консервативним, і багатьма представниками російського демократичного руху. Останні почали піддавати С. Громеку нищівній критиці («Начиная с первого неудачного выступления Громеки в «Совре-

меннике» 1858 г., Добролюбов пользовался каждым случаем, чтобы осмеять Громеку, который стал постоянным объектом сатирической критики «Свистка»... Об «адской силе» статей Громеки по поводу полиции иронически писал Добролюбов в своем пародийном стихотворении «Наш демон»... Некрасов в стихотворном предисловии к циклу статей «Что поделывает наша внутренняя гласность» ...иронизировал над «деятелем» прогресса Громекой, который «заметно двинул нас вперед». Но главный удар нанес Громеке Чернышевский...» — зазначала О. Рудницька [6, с. 108].

1863 р. С. Громека опублікував статтю «Киевские волнения в 1855 году» з власних спогадів (як чиновник він брав участь у приборканні «Київської козаччини» 1855 р.), де наголошував на неприязні українського селянства до польських панів та їхній відданості російському царю («Хорош ли факт или дурен, но он состоит в том, что украинский народ предан русскому царю и не хочет ни английских, ни французских, ни иных каких-либо царей», — стверджував автор у висновку своєї брошури [22, с. 45]). Стаття мала слугувати виразом лояльності українців до імперії у зв'язку з Польським повстанням 1863 р., й була сприйнята російською демократичною громадськістю досить критично. М. Салтиков-Щедрін, присвятивши їй окрему рецензію, закидав авторові брак об'єктивності, недоречність й несвоєчасність публікації [23, с. 395-399]. Навіть коли С. Громека встав на захист тимчасово заборонених урядом видань, вважаючи неприпустимим в цьому разі полемізувати з ними («Честная и сколько-нибудь уважающая себя литература не может сражаться с мнениями, которые подвергаются преследованиям и запрещаются цензурою; разум не может подавать руки насилию, — писав він. — ...Когда преследуется целое литературное направление, тогда все прочие направления, бывшие с ним в споре, становятся в униженное положение невольных доносчиков»), прогресивні автори неприхильно поставилися до захисту з боку особи, яка себе вже скомпрометувала («...для чего он взял на себя роль адвоката, которой ему никто не поручал, об которой его никто не просил?» — писав з цього приводу про С. Громеку М. Салтиков-Щедрін).

Врешті, на запрошення М. Мілютіна, С. Громека пішов служити до російської адміністрації у бунтівному «Царстве Поль-

ском». Там він, зокрема, близько десяти років був Сідлецьким губернатором й зарекомендував себе як реакціонер, русифікатор й навіть україножер. За свою запеклу боротьбу проти Української греко-католицької церкви губернатор С. Громека отримав прізвисько «Степан-креститель». У цей період гострій та справедливій критиці діяльність С. Громеки піддавали чимало російських ліберальних та революційних авторів, в тому числі і О. Герцен (С. Боровой з цього приводу писав: «На высоком административном посту Громека оказался вполне «на уровне» поставленных перед ним задач, даже сумел «прославиться» как особо ярый гонитель униатов. «Колокол» не раз клеймил этого нового Громеку». Але притому історик зауважував: «С негодованием обличая Громеку... Герцен даже не оброняет намека на то, что знал Громеку и в другом обличье. Герцен свято хранил конспирацию. Он не предавал бывших сотрудников, если даже они перешли в стан врага» [13, с. 135]).

М. Лесков, говорячи пізніше про творчі та політичні хитання свого колишнього приятеля С. Громеки, писав: «Часто остроумный, но еще чаще злой и насмешливый поэт Н. Ф. Щербина говорил, что Громека, подобно Мурильо, «писал в трех манерах». Известно, что есть картины Мурильо в серебристом, в голубом и в коричневом тонах. Первые писания Громеки против административного своеволия ...шутливый поэт приравнивал к первой манере, т. е. к серебристой; вторая, «голубоватая» началась в «Отечественных записках», когда Громека рассердился на непочтительность либералов и, по приведенной гр. Л. Н. Толстым хорошей поговорке, «рассердись на блох, и кожух в печь бросил». В третьей же манере, которая должна соответствовать мурильевской «коричневой», написаны сочинения, до сих пор недоступные критике. Эта литература самого позднейшего периода, который относится к «крестительству» [8, 97] (тобто до періоду перебування С. Громеки на посаді Сідлецького губернатора).

Використовуючи вищезгадану термінологію М. Щербини, можна констатувати, що нетривале перебування С. Громеки в Одесі у 1859-1860 рр., безперечно, належало до «сріблястого» періоду його діяльності. У той час думки, що висловлювалися С. Громекою, були досить ліберальними, й найпрогресивніші Діячі країни вважали його своїм соратником. С. Громека

займав помітне місце в житті Одеси і як публіцист, і як прогресивний громадський діяч. Притому він підтримував тісні зв'язки з представниками української прогресивної громади міста. Нетривалий період перебування С. Громеки в Одесі у 1859-1860 рр. потребує подальшого вивчення, оскільки щодо нього залишилися чимало нез'ясованих аспектів (зокрема, причини прибуття С. Громеки саме до Одеси й причини, через які він вирішив досить скоро залишити це місто, та ін.). Так само потребує подальшого вивчення суперечлива постать С. Громеки загалом в контексті не лише загальноімперських ліберального та демократичного рухів (що вже було значною мірою зроблено представниками радянської історіографії), але й українського національного визвольного руху.

Джерела та література

1. Біографія Т. Г. Шевченка за спогадами сучасників. — Київ: Видав. АН УРСР, 1958. — 439 с.
2. Шевченко Т. Г. Зібрання творів: У 6 т. — К.: Наукова думка, 2003. — Т. 5. — 496 с.
3. Громека Степан Степанович // Большая советская энциклопедия. Третье издание. — М.: Советская энциклопедия, 1972. — Т. 7. Гоголь — Дебит. — С. 348.
4. Модзелевский В. Л. Малороссийский родословник. — К.: Тип. тов. Г. Л. Фронцкевича, 1908. — Т. 1. А — Д. — 519 с.
5. Томазов В. В. Громики (Громеки) // Энциклопедія історії України. — К.: Наукова думка, 2005. — Т. 2: Г — Д. — С. 218.
6. Рудницкая Е. Л. С. С. Громека — Герцену // Литературное наследство. — М., 1955. — Т. 62. — С. 105-122.
7. Громека (Степан Степанович) // Энциклопедический словарь. Ф. А. Брокгауз и И. А. Ефрон. — СПб.: Типо-литография И. А. Ефрона, 1893. — Т. IX. Гравилат — Давенант. — С. 760.
8. Лесков Н. С. Собрание сочинений в 11 т. — М.: Гос. изд. худ. лит., 1958. — Т. 11. — 852 с.
9. Гончарук Т. Г. «Листок Русского общества пароходства и торговли» 1860 р.: прогресивна одеська газета напередодні «великої реформи» // Інтелекція і влада. Громадсько-політичний науковий збірник. — Одеса: Астропринт, 2012. — Вип. 24. Серія: Історія. — С. 165-176.
10. Гончарук Т. Г. Відзначення річниці заснування Харківського університету в Одесі 1860 р. та питання про витоки формування одеської громади / Т. Г. Гончарук // Народний Рух України: місце в історії та політиці: матеріали VII Всеукраїнської наукової конференції, присвяченої 20-річчю Незалежності України, 25-26 травня 2011 р. Одеса. — Одеса: Астропринт, 2011. — С. 68-76.

11. 17 января в Одессе // Одесский вестник. — 1860. — 28 января.
12. Громека С. Письмо к редактору Од. В. / С. Громека // Одесский вестник. — 1860. — 30 января.
13. Боровой С. Я. С. С. Громека и А. И. Герцен / С. Я. Боровой // Революционная ситуация в России: Деятели и историки. — М.: Наука, 1986. — С. 126-137.
14. Эйдельман Н. Я. «Колокол» и его корреспонденты (июль-октябрь 1858 г.) / Н. Я. Эйдельман // «Эпоха Чернышевского». Революционная ситуация в России в 1859-1861 гг. — М.: Наука, 1978. — С. 38-60.
15. Першина З. В. Шляхами подальшого розквіту (60-90-ті роки XIX ст.). Громадське життя / З. В. Першина // Історія Одеси / Голов, ред. В. Н. Станко. — Одеса: Друк, 2002. — С. 165-178.
16. Першина З. В. Очерки революционного движения на юге Украины (к 100-летию «Южнороссийского союза рабочих») / З. В. Першина. — К. — Одеса: Вища школа, 1975. — 247 с.
17. Общественно-политическое движение на Украине в 1856-1862 гг. Сборник документов. — К.: Изд. АН УССР, 1963. — 388 с.
18. ДАОО, ф. 8, оп. 1, спр. 26.
19. Гребцова И. С. Периодическая печать в общественном развитии Южного степного региона Российской империи (вторая треть XIX в.) / И. С. Гребцова. — Одеса: Астропринт, 2002. — 408 с.
20. Лесков А. Н. Жизнь Николая Лескова: по личным, семейным и несемейным запискам и памяткам / А. Н. Лесков. — М.: Художественная литература, 1984. — Т. 1. — 478 с.
21. Китаев В. А. «Отечественные записки» в идейной борьбе начала 60-х годов XIX в. / В. А. Китаев // «Эпоха Чернышевского». Революционная ситуация в России в 1859-1861 гг. — С. 158-180.
22. Громека С. С. Киевские волнения в 1855 году / С. С. Громека. — СПб.: Тип. А. А. Краевского, 1863. — 46 с.
23. Салтыков-Щедрин М. Е. Собрание сочинений в двадцати томах. Том 5. Критика и публицистика 1856-1864 / М. Е. Салтыков-Щедрин. — М.: Художественная литература, 1966. — 711 с.

Анотації

Гончарук Т. Г. Знакомый Т. Г. Шевченка публицист С. С. Громека в общественной жизни Одессы 1859—1860 гг.

В статье рассматривается пребывание в Одессе в 1859-1860 гг. известного публициста С. С. Громеки. Анализируется работа С. Громеки как редактора местной газеты, а также его журналистская деятельность для других изданий. В статье рассмотрены связи С. С. Громеки с представителями прогрессивной украинской общественности города. Коротко поданы основные вехи биографии С. С. Громеки после его отъезда из Одессы.

Ключевые слова: С. С. Громека, история прессы, история Одессы.

Goncharuk T. T. Shevchenko's familiar publicist S. Gromeka in the public life of Odessa in 1859-1860.

The article covers the stay of a well-known publicist S. Gromeka in Odessa in 1859-1860. It analyzes the work of S. Gromeka as an editor of the local newspaper as well as his journalistic work for other publishing houses. The article describes the contact of S. Gromeka with representatives of the local Ukrainian progressive community. Milestones of S. Gromeka's biography after his departure from Odessa are depicted briefly.

Key words: *S. Gromeka, history of press, history of Odessa.*

Надійшла до редакції 08 квітня 2014 року